

و هیچ‌گاه با قاطعیت مگو که فردا چنین کاری را انجام خواهم داد ، مگر آن‌که آن را وابسته

به خواست و مشیت پروردگار نمایم .

(سوره کهف آیات ۲۳ و ۲۴)

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل

حقوق اقوام بومی از منظر حقوق بین الملل

به کوشش

لیلا شهرامیان

استاد راهنما

دکتر فرهاد طلائی

دی ماه ۱۳۹۳

به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب لیلا شہرامیان رشته ی حقوق گرایش حقوق بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی اظہار می کنم کہ این پایان نامہ حاصل پژوهش خودم بودہ و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفادہ کردہ ام نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشتہ ام. همچنین اظہار می کنم کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ ام تکراری نیست و تعہد می نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه ، دستاورد های آن را منتشر ننمودہ و یا در اختیار غیر قرار ندہم کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی : لیلا شہرامیان

تاریخ و امضا:

A square box containing a handwritten signature in blue ink, which appears to be 'L.12', and the date '13/12' written above it.

به نام خدا

حقوق اقوام بومی از منظر حقوق بین الملل

به کوشش
لیلا شهرامیان

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی لازم
برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
حقوق بین الملل

از

دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

۵

دکتر فرهاد طلایی، استادیار بخش حقوق عمومی و بین الملل (استاد راهنما).....

دکتر نادر مردانی، استادیار بخش حقوق عمومی و بین الملل (استاد مشاور).....

دکتر سید مجتبی واعظی، استادیار بخش حقوق عمومی و بین الملل (داور داخلی).....

دی ۱۳۹۳

تقدیم به

مادرم دریای بی کران فداکاری و عشق که وجودش برایم همه مهر است .
پدرم آنکه آفتاب مهرش در آستانه قلبم همچنان پا برجاست و هرگز غروب نخواهد
کرد .

و به همسرم

که پناه خستگی و سختیهایم است .

تقدیم به

همه ی معلمان و اساتید دلسوزم

و

همه ی کسانی که لحظه ای بعد انسانی و وجدانی خود را فراموش نمی کنند و بر آستان گران
سنگ انسانیت سر فرود می آورند و انسان را با همه تفاوت هایش ارج می نهند.

سپاسگزاری

من لم يشكر المخلوق، لم يشكر الخالق

حمد و سپاس یکتای بی همتا را که لطفش بر ما عیان است، ادای شکرش را هیچ زبان و دریای فضلش را هیچ کران نیست و اگر در این وا دی هستیم ، همه محبت او ست . الهی ای مهربانتر از ما به ما، از تو میخواهم همه کسان را که حتی ذره ای در انجام این امر یاری نموده اند ، در سایه لطف و محبت بیکرانت ، سلامت ، شادکام و موفق بداری .

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان ، چیزی بنگاریم. اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تامین می کند و سلامت امانت هایی را که به دستش سپرده اند، تضمین برحسب وظیفه از استاد با کمالات و شایسته ؛جناب آقای دکتر فرهاد طلایی که در کمال سعه صدر ، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننموده و زحمت راهنمایی این رساله را برعهده گرفتند؛از استاد صبور و محترم، جناب آقای دکتر نادر مردانی که زحمت مشاوره این رساله را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان ، این پروژه به نتیجه مطلوب نمیرسید؛کمال تشکر و قدردانی را دارا میباشد.

چکیده

حقوق اقوام بومی از منظر حقوق بین الملل

به کوشش

لیلا شهرامیان

جوامع واقوام بومی گروه هایی هستند که از دوران قبل از حضور متجاوزان و استعمارگران با سرزمین محل سکونت خود پیوندی تاریخی داشته و گروه خود را از دیگر بخش های جامعه متمایز می دانند. آنها ممکن است گروه حاکم یا غیر حاکم را تشکیل دهند. اقوام بومی به واسطه الگوهای فرهنگی، نهاد های اجتماعی و نظام های حقوقی خاصشان خواهان حفظ سرزمین های اجدادی و هویت نژادی خویش بوده و هم چنین خواهان انتقال آن به نسل های بعدی خود هستند. با توجه به اصول بنیادین عام حقوق بین الملل و اصل برابری و عدم تبعیض، اقوام بومی مستحق طیف گسترده از حقوق میباشند که اساس آنها را حقوق بین الملل تشکیل داده است. در این راستا یکی از اقدامات عمده، تلاشهای جهانی و منطقه ای برای نظام مند کردن حمایت از حقوق اقوام بومی، حقوقی هم چون حق تعیین سرنوشت، حق مشارکت در تصمیم گیری و یا رضایت پیشین آزادانه و آگاهانه، بوده است. این اقدامات نشانگر توجه ویژه بسیاری از دولت ها، سازمان های جهانی و منطقه ای به این مهم بوده است. هدف این پژوهش بررسی روند شکل گیری مفهوم حقوق اقوام بومی در چارچوب حقوق بین الملل و تحلیل جنبه های مختلف این مفهوم است. در این تحقیق تلاش می شود چارچوب کلی حقوق بین الملل در سطح بین المللی و منطقه ای در زمینه حقوق اقوام و مردمان بومی تبیین شده و حقوق تصریح شده ی این مردمان مورد توجه قرار گیرد. در همین راستا تاکید میگردد که دولتها بایستی اصول حقوقی و قانونی را تدوین نمایند که تنظیم کننده روابط اعضای جامعه ای باشد که مردمان بومی جزئی از آن هستند به گونه ای که زمینه نقض حقوق بشر اقوام بومی فراهم نگردد و مانع از تعدی و تجاوز آنان به حقوق فردی و اجتماعی آنها شود در این صورت است که حقوق اقوام بومی مورد احترام قرار بگیرند. باید توجه داشت که ایران در خصوص اقوام بومی دارای وضعیت خاص می باشد. به هر حال نظام اداری- مدیریتی موجود ایران ساختار مشخصی را برای حقوق اقوام بومی ارائه نمی نماید و اقوام بومی با چالشهایی در این زمینه مواجه هستند. بنابراین ضرورت دارد اقدامات لازم در ارائه ساختار مشخصی در جهت حمایت از حقوق اقوام بومی صورت گیرد. این پایان نامه نتیجه می گیرد که با وجود تلاشهای بسیار نهاد های بین المللی هنوز تعریف دقیق و روشنی از مفهوم مردمان بومی وجود ندارد. اگر چه حق تعیین سرنوشت برای آنان به رسمیت شناخته شده است، این حق در چارچوب محدودیتهایی برای آنها قابل اعمال است. هم چنین است حق اقوام بومی نسبت به مشارکت در تصمیمات مربوط به زمین ها و منابع طبیعی شان همواره مورد توجه و رعایت قرار گیرند. به هر حال امروزه به خصوص تحول آشکاری در جهت اجرای تکلیف دولتها مبنی بر جلب رضایت آزادانه و آگاهانه مردمان بومی قبل از اکتشاف و بهره برداری منابع طبیعی صورت گرفته است. در نهایت اینکه با وجود تغییرات چشمگیری در قوانین داخلی برخی از کشور ها در خصوص حقوق اقوام و مردمان بومی بر اساس حقوق بین الملل، هنوز نیاز به توسعه بیشتری در این خصوص وجود دارد.

کلمات کلیدی: اقوام بومی، حق تعیین سرنوشت، رضایت پیشین آزادانه و آگاهانه، حق مشارکت، دولتها،

سازمانهای بین المللی، حقوق بین الملل بشر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
	فصل اول: تبیین مفهوم اقوام و مردمان بومی، تاریخچه و جایگاه آن در حقوق بین‌الملل
۱۶	مقدمه.....
۱۸	مبحث اول: تعریف اقوام بومی و تاریخچه‌ی شکل‌گیری آن در حقوق بین‌الملل.....
۱۸	گفتار اول: تعریف مردمان بومی از منظر حقوق بین‌الملل.....
۲۰	بند اول: تعریف سازمان ملل متحد از «مردمان بومی».....
۲۲	بند دوم: تعریف سازمان بین‌المللی کار از «مردمان بومی».....
۲۳	بند سوم: تعریف بانک جهانی از «مردمان بومی».....
	گفتار دوم: تاریخچه‌ی شکل‌گیری و تبیین مفهوم مردمان بومی در چارچوب حقوق بین‌الملل.....
۲۳	بند اول: رابطه‌ی مفاهیم مردمان بومی و اقلیت‌ها در چارچوب حقوق بین‌الملل.....
۲۸	بند اول: حقوق بومیان، نظامی خاص و مجزا از حقوق اقلیت‌ها.....
۳۲	بند دوم: حقوق مردمان بومی جزئی از نظام حقوق اقلیت‌ها.....
	مبحث دوم: جایگاه حقوقی اقوام بومی در اسناد حقوق بین‌الملل و سازمان‌های بین‌الملل
۳۸	گفتار اول: جایگاه حقوقی مردمان بومی در اسناد بین‌المللی.....
۳۸	بند اول: اسناد عام بین‌المللی حقوق بشر.....
۳۹	بند دوم: اسناد حقوقی نرم (غیر الزام‌آور).....
۴۱	بند سوم: اسناد حقوقی سخت.....
۴۵	بند چهارم: اسناد منطقه‌ای.....

گفتار دوم : جایگاه اقوام بومی در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای دولتی و غیر دولتی

۴۶
۴۶ بند اول: سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای دولتی
۴۸ بند دوم: سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی
۵۱ نتیجه‌گیری

فصل دوم: جایگاه حقوقی اقوام بومی در چارچوب حقوق بین‌الملل بشر

۵۴ مقدمه
۵۵ مبحث اول : حقوق اقوام بومی در چارچوب اسناد حقوق بین‌الملل بشر
 گفتار اول: حقوق اقوام بومی در چارچوب کنوانسیون ۱۶۹ سازمان بین‌المللی کار و
۵۵ حقوق اساسی اقوام بومی
۵۹ گفتار دوم: حقوق اقوام بومی در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی
۶۱ گفتار سوم: اعلامیه سازمان ملل متحد راجع به حقوق اقوام بومی مصوب ۲۰۰۷
۶۳ مبحث دوم: حق تعیین سرنوشت اقوام بومی در چارچوب حقوق بین‌الملل
۶۴ گفتار اول: تحول حق تعیین سرنوشت در حقوق بین‌الملل
۶۴ بند اول : حق تعیین سرنوشت در چارچوب سازمان ملل متحد
۷۰ بند دوم : حق تعیین سرنوشت در میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر
 گفتار دوم : جایگاه «حق تعیین سرنوشت» در اعلامیه‌ی سازمان ملل در خصوص
۷۴ حقوق اقوام بومی (۲۰۰۷)
۸۰ نتیجه‌گیری

فصل سوم: جایگاه و نقش اقوام بومی در توسعه‌ی پایدار و منابع طبیعی

۸۵ مقدمه
۸۷ مبحث اول: تعریف و تاریخچه‌ی توسعه‌ی پایدار و بررسی آن از منظر حقوق بین‌الملل
۸۷ گفتار اول : تاریخچه و تعریف توسعه‌ی پایدار
۸۷ بند اول : تاریخچه‌ی شکل‌گیری و نهادینه شدن رهیافت توسعه‌ی پایدار
۹۰ بند دوم: تعریف مفهوم توسعه‌ی پایدار
۹۲ بند سوم : تبیین و ترسیم چارچوب توسعه‌ی پایدار

- گفتار دوم : جایگاه توسعه‌ی پایدار در اسناد حقوق بین‌المللی ۹۳
- بند اول: اسناد حقوقی نرم و توسعه‌ی پایدار ۹۴
- بند دوم: اسناد حقوقی سخت و توسعه‌ی پایدار ۹۸
- گفتار سوم: اصول و مفاهیم توسعه‌ی پایدار از منظر حقوق بین‌الملل ۱۰۳
- مبحث دوم: حقوق و مسئولیت‌های اقوام بومی نسبت به منابع طبیعی در چارچوب حقوق بین‌الملل توسعه پایدار ۱۰۹
- گفتار اول: اهمیت حق بر مدیریت و مشارکت در منابع طبیعی جهت تشخیص حقوق بومی‌ها در چارچوب توسعه پایدار ۱۰۹
- گفتار دوم: حق مردمان بومی نسبت به تصدی‌گری و مدیریت سرزمین‌ها و منابع طبیعی ۱۱۴
- بند اول : اسناد پایه‌ی حقوق بشر ۱۱۸
- بند دوم) حق بر زمینها، سرزمینها و منابع طبیعی در اعلامیه‌ی سازمان ملل متحد راجع به حقوق اقوام بومی ۱۲۱
- مبحث سوم: اصل «رضایت پیشین، آزادانه و آگاهانه‌ی مردمان بومی» در چارچوب حقوق بین‌الملل توسعه پایدار ۱۲۳
- گفتار اول : رضایت پیشین آزادانه و آگاهانه در اسناد حقوقی بین‌المللی ۱۲۶
- گفتار دوم : توصیه‌ها و آراء نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای در راستای حقوق جوامع بومی بر منابع طبیعی در چارچوب رضایت آزادانه و آگاهانه پیشین ۱۲۸
- بند اول : کمیسیون آمریکایی حقوق بشر و دیوان آمریکایی حقوق بشر ۱۲۹
- بند دوم: گزارشات نهادهای حقوق بشری ۱۳۲
- بند سوم: خط مشی نهادهای بین‌المللی ۱۳۵
- نتیجه‌گیری ۱۴۵

فصل چهارم: مطالعه موردی وضعیت اقوام بومی در نظام حقوقی داخلی کشورها

- مقدمه ۱۴۷
- مبحث اول: بررسی وضعیت حقوقی اقوام بومی در کشورهای گوناگون جهان ۱۴۸
- گفتار اول: وضعیت حقوقی اقوام بومی در آمریکا ۱۴۹
- بند اول : ایالات متحده امریکا ۱۴۹

بند دوم: کانادا.....	۱۵۱
بند سوم: پاناما.....	۱۵۳
بند چهارم: شیلی.....	۱۵۴
گفتار دوم: وضعیت حقوقی اقوام بومی در استرالیا.....	۱۵۶
گفتار سوم: وضعیت حقوقی اقوام بومی در آفریقا.....	۱۵۸
مبحث دوم: بررسی وضعیت حقوقی اقوام بومی در ایران.....	۱۶۵
گفتار اول: جایگاه و حقوق اقوام بومی در اسناد بنیادین ایران.....	۱۶۸
گفتار دوم: جایگاه خاص اقوام بومی در قوانین و مقررات عادی ایران.....	۱۷۱
بند اول: دوره پیش از ملی شدن جنگل‌ها و مراتع (تا سال ۱۳۴۱ ش).....	۱۷۱
بند دوم: دوران پس از ملی شدن جنگل‌ها و مراتع.....	۱۷۱
گفتار سوم: جایگاه و حقوق اقوام بومی در دوران پس از انقلاب اسلامی ایران.....	۱۷۷

نتیجه‌گیری.....	۱۸۱
-----------------	-----

نتیجه‌گیری نهایی.....	۱۸۵
-----------------------	-----

فهرست منابع و مأخذ

منابع فارسی.....	۱۹۲
منابع انگلیسی.....	۱۹۵

علائم اختصاری

- 1-ACHPR: The African Commission On Human and Peoples Rights
کمیسیون آفریقایی راجع به حقوق انسان ومردم
- 2-AIPP: The Asian Indigenous Peoples Pact
معاهده ی بین المللی شورای هند
- 3-CBD: The Convention On Biodiversity
کنوانسیون تنوع زیستی
- 4-CISDL: Center For International Sustainable Development Law
مرکز قانون بین المللی توسعه پایدار
- 5- CONF: Conerence
کنفرانس
- 6-DOC: Document
سند
- 7-ECOSOC: Economic and Social Council
شورای اقتصادی و اجتماعی
- 8-FAO: The Food and Agriculture Organization
سازمان خواروبار کشاورزی
- 9-FPIC: Free and Prior Informed Consent
رضایت پیشین آزادانه وآگاهانه
- 10- GFC: Global Financial Crisis
بحران مالی جهانی
- 11-ICCPR: International Covenant On civil and Political Rights
میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی
- 12-ICESCR: International Covenant On Economic ,Social and Cultural Rights
میثاق بین المللی حقوق اقتصادی ،اجتماعی، فرهنگی
- 13-ILO: International Labor Organization
سازمان بین المللی کار
- 14-INT: International
بین المللی
- 15-ISDRS: International Sustainable Development Research Society
جامعه بین المللی تحقیقات توسعه پایدار
- 16- ITTC: The International Indian Treaty Council
معاهده بین المللی شورای هند
- 17-IWGIA: International Work Group For Indigenous Affairs

- 18- NAIPC: The North American Indigenous caucus
گروه کار بین المللی امور بومیان
- 19-OECD: Organization For Economic Co- operation and development
انجمن اقوام بومی امریکای شمالی
- 20-P: Page
صفحه
- 21-PARA: Paragraph
پاراگراف
- 22- PGR: Plant Genetic Resources
منابع ژنتیک گیاهی
- 23- P.P: Pages
صفحات
- 24-PUB: Publisher
ناشر
- 25- UK: United Kingdom
انگلستان
- 26-UN: United Nation
ملل متحد
- 27- UNDERIP: United Nation Declaration On The Rights Of Indigenous Peoples
اعلامیه ملل متحد راجع به حقوق اقوام بومی
- 28- UNEP: United Nation Environment Programme
برنامه محیط زیست ملل متحد
- 29- UNIV: University
دانشگاه
- 30-VOL: Volume
جلد
- 31- WCED: World Commission On Environmental and Development
کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه
- 32- WSSD: World Summit On SustainableDevelopment
اجلاس جهانی توسعه پایدار

مقدمه

الف - طرح مسئله

یکی از اصول بنیادین حقوق بشر این است که همه‌ی انسان‌ها از آزادی، حرمت و حقوق برابر برخوردار هستند و تبعیض قایل شدن بر پایه‌ی نژاد و قومیت تخطی آشکار از این اصل است. این امر در مورد گروه ویژه‌ای از انسان‌ها که اقوام یا مردمان بومی نامیده می‌شوند نیز صدق می‌کند.

اگر چه تعریف دقیقی از «مردمان بومی»^۱ وجود ندارد، به طور کلی مردمان یا اقوام بومی به بخشی از جوامع بشری گفته می‌شود که هنوز بر پایه دانش و سبک زندگی سنتی گذران زندگی می‌کنند. در قوانین بین‌المللی یا ملی، اقوام بومی به عنوان جمعیتی شناخته می‌شوند که از مجموعه‌ای حقوق ویژه بر اساس روابط تاریخی خود با یک قلمروی خاص برخوردار هستند. هسته‌ی اصلی تشکل جمعیتی بومیان تمایز فرهنگی یا تاریخی آن‌ها نسبت به انواع دیگر تشکل‌های جمعی دیگر است.

امروزه توجه به اقوام و مردمان بومی به ویژه از دو جهت عام و خاص مورد توجه قرار گرفته است:

- از جهت رعایت حقوق انسانی و عدم تبعیض در برخورداری از حقوق و آزادی‌های اساسی مشروع، (جهت عام)
 - حق برخورداری و حفظ هویت قومی، مذهبی و زبانی. (جهت خاص)
- اهمیت روزافزون حقوق بشر و تدوین میثاق‌ها و اسناد حقوق بشری مختلف به طور فراگیر

1. Indigenous People.

سبب شده است تا دولت‌ها ناچار به رعایت این موازین الزام‌آور شوند. دولت‌ها ناگزیرند بنا به الزامات داخلی و بین‌المللی از زوایای متفاوت نسبت به رعایت حقوق تمامی شهروندان، علی‌الخصوص گروه‌های مختلف انسانی که بنا به جهات خاص مستلزم توجه ویژه هستند، از قبیل قومیت‌ها، اقلیت‌های مذهبی و اقوام بومی و مردمان محلی مبادرت نمایند و در صورت نقض اساسی هر یک از این موارد، در عرصه‌های گوناگون داخلی، منطقه‌ای یا بین‌المللی دچار چالش می‌شوند. به این جهت مسأله‌ی رعایت حقوق قومیت‌ها و عدم تبعیض میان اقلیت و اکثریت همواره مورد توجه ملت‌ها، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی بوده و بر همین اساس مقررات و تمهیداتی برای رعایت حقوق اقلیت‌ها و تامین امنیت و زندگی مسالمت‌آمیز اقوام گوناگون در نظر گرفته شده است.

به طور کلی توجه به حقوق اقوام بومی، امری نوین در چارچوب حقوق بین‌الملل تلقی می‌شود، با این حال می‌توان این دسته از مردمان را در دسته‌ی اقلیت‌های قومی قرار داد. البته این امر با این شرط احتیاطی انجام می‌شود که لزوماً در تمامی مناطق دنیا اقوام و مردمان بومی از نظر جمعیتی در اقلیت نیستند، به عنوان نمونه در برخی کشورهای آمریکای لاتین و آفریقا، بلکه از نظر اجتماعی، فرهنگی و مشارکت سیاسی در اقلیت قرار دارند. با توجه به این توضیح چه در بررسی سیر تاریخی شکل‌گیری چارچوب حقوقی حمایت از حقوق اقوام بومی و چه در مرحله‌ی بررسی محتوایی این حقوق می‌توان به حقوق اقلیت‌های قومی در نظام حقوق بین‌الملل توجه نمود.

پس از جنگ جهانی اول در میثاق‌های عمومی و خصوصی برای حمایت بین‌المللی حقوق اقوام اصول و قواعدی نوین تصویب و تعیین گردید و بسیاری از دولت‌ها متعهد گردیدند تا نسبت به اقلیت‌های قومی، مذهبی و زبانی ساکن قلمروی حاکمیت خود رفتاری مساوی با سایر اتباع خود داشته باشند. بدیهی است که اقوام بومی را هم می‌توان واجد هر سه جنبه‌ی فوق‌الذکر دانست. با تشکیل جامعه‌ی ملل، مسأله‌ی اقلیت‌ها در سطح جامعه‌ی بین‌المللی مطرح شد.

علی‌رغم عدم اشاره به حقوق این گروه‌های مردمی در میثاق جامعه‌ی ملل^۲، هیچ‌گاه مسئله‌ی قومیت‌ها به فراموشی سپرده نشد و در بعضی از پیمان‌های صلح مانند معاهده صلح

2. The League of Nations Covenant.

سن ژرمن که در تاریخ ۱۰ سپتامبر ۱۹۱۹ میان پیمان صلح میان متفقین و اتریش یا معاهده نویی^۳ که در تاریخ ۲۷ نوامبر ۱۹۱۹ متفقین با بلغارستان، پس از پایان جنگ جهانی اول، منعقد گردید، اشاراتی به قومیت‌ها و وضعیت آنان شد. اما به لحاظ آنکه این معاهدات، به طور کلی، نه خواسته‌ی قومیت‌ها و اقلیت‌ها و نه رضایت دولت‌ها را جلب می‌نمود چندان دوامی نیافتند.

پس از تشکیل سازمان ملل متحد و اگرچه در منشور ملل متحد^۴ و اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر^۵ از واژه‌های اقلیت و قومیت ذکری به میان نیامده است اما در اجرای بند سوم و چهارم ماده‌ی ۱ و مواد ۵۵ و ۶۵ منشور سازمان ملل متحد که رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای تمامی افراد بدون تبعیض نسبت به نژاد، جنس، زبان یا دین را اعلام نموده، متون و اسنادی به تصویب رسید که از مهم‌ترین آنها «اعلامیه‌ی حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های قومی ملی، مذهبی و زبانی مصوب ۱۹۹۲»^۶ است که در مقررات آن موازین قابل قبول و مناسبی برای اقشار گوناگون، اقلیت‌های قومی، نژادی و مذهبی وضع گردید.

از سوی دیگر اعلامیه‌ی وین^۷ که مشتمل بر موارد مناسبی برای اقلیت‌ها و قومیت‌ها و به ویژه اقوام بومی و مردمان محلی است در سال ۱۹۹۳ میلادی به تصویب رسید و در این راستا مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۲۱ دسامبر ۱۹۹۳ سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ میلادی را «دهه‌ی بین‌المللی اقوام بومی جهان» نامید و در ۲۰ دسامبر سال ۲۰۰۴ میلادی نیز این دهه را تمدید و سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴ را «دومین دهه‌ی اقوام بومی جهان» اعلام کرد. هدف دهه-ی اول تحکیم مشارکت بین‌المللی برای حل مسائل اقوام بومی جهان نظیر مواردی همچون حقوق بشر، محیط زیست، توسعه و تحصیل و سلامتی بود. در دومین دهه نیز هدف، پیشبرد و تقویت مشارکت بین‌المللی برای حل مسائل مذکور و هم‌چنین فرهنگ و توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی، از طریق حرکت جهت‌دار برنامه‌ها و افزایش همکاری فنی، تنظیم استاندارد و پروژه-های ویژه بوده است.

3. Nouei.

4. The Charter of the United Nations.

5. The Universal Declaration of Human Rights.

6. The Declaration on the Rights of Persons Belonging to National, Ethnic, Religious and Linguistic.

7. The Vienna Declaration.

اعلامیه وین و برنامه اقدام^۸ کنفرانس جهانی حقوق بشر در بند ۲۰ خود متذکر می‌شود که: «کنفرانس جهانی حقوق بشر با تأیید بر منزلت ذاتی و نقش منحصر به فرد اقوام بومی در توسعه و کثرت‌گرایی جامعه، بر تعهد جامعه‌ی بین‌المللی نسبت به رفاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این اقوام و بهره‌برداری آنها از دستاوردهای توسعه‌ی پایدار تأکید می‌نهد. کشورها باید مشارکت کامل و آزاد اقوام بومی را در کلیه جنبه‌های اجتماعی، به ویژه در مسائل حائز اهمیت برای آنها تضمین و تأمین نمایند. با توجه به اهمیت تحکیم و حمایت از حقوق اقوام بومی و نقش این تحکیم و حمایت در ثبات سیاسی و اجتماعی کشورهای محل زندگی این اقوام، کشورها باید با رعایت حقوق بین‌الملل اقدامات مؤثر و هماهنگی در جهت تضمین احترام به کلیه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی همه‌ی اقوام بومی بر پایه‌ی برابری و عدم تبعیض معمول داشته و ارزش و تنوع هویت‌ها، فرهنگ‌ها و ساختار اجتماعی متفاوت آنها را به رسمیت بشناسند.»

معمولاً در جوامع بومی آهنگ توسعه کندتر از جوامع دیگر است. علت این کندی آن است که اصولاً جوامع بومی بر پایه یافته‌ها و دانش سنتی خود و همچنین برقراری تعادل بین داشته‌ها و نیازهای جامعه‌شان راه توسعه را پیش می‌گیرند. به نوعی می‌توان گفت که جوامع بومی به پایداری توسعه بیش از سایر جوامع توجه می‌کنند و توجه جوامع بومی به منابع طبیعی به عنوان مهم‌ترین اهرم توسعه، باعث شده تا مجامع علمی جهان امروزه توجه بیشتری به دانش بومی نشان دهند. به علاوه ساختار ویژه‌ی زیست اقوام بومی و ارتباط بسیار نزدیک زندگی آنها با محیط زیست و طبیعت در طول هزاران سال باعث شده است که آنها در زمینه حفاظت و بهره‌برداری پایدار محیط زیست طبیعی از توانمندی‌های ویژه‌ی برخوردار باشند.

این دانش سنتی و تجربه‌ی گران‌سنگ در کنار ظهور نگرش نوین به مفهوم «حقوق مالکیت معنوی» خارج از چارچوب مباحث کلاسیک حقوقی نظیر «حقوق مالکیت معنوی صنعتی» و یا «کپی‌رایت» و نگرش نوین به منابع ژنتیک گیاهی و جانوری، مباحث گسترده‌ای در زمینه‌ی حقوق مردمان و جوامع سنتی و بومی که سالیان متمادی با دانش سنتی خود از این منابع حفاظت و بهره‌برداری پایدار کرده‌اند، در مجامع بین‌المللی و ملی ایجاد کند.

این مباحث به ظهور مفهوم حقوقی جدیدی با عنوان قاعده‌ی «رضایت آزادانه و آگاهانه‌ی

8. The Vienna Action Plan.

پیشین^۹» انجامید. توضیح بیشتر آنکه حق مردمان بومی نسبت به آگاهی، تسلط و امکان اعمال نظر و اختیار بر تحولاتی که سرزمین، آب‌ها، منابع و جوامع سنتی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، فرایندی است که آن را قاعده‌ی «رضایت آزادانه و آگاهانه‌ی پیشین» نامیده‌اند. این قاعده‌ی حقوقی در اسناد حقوقی بین‌المللی بسیاری مورد توجه قرار گرفته است. به علاوه این قاعده به طور فزاینده‌ای در قوانین داخلی کشورها به رسمیت شناخته شده است. به عنوان مثال؛ فیلیپین، مالزی، استرالیا، ونزوئلا، پرو از جمله کشورهایی هستند که در خصوص اصل رضایت آزادانه و آگاهانه‌ی پیشین قانون‌گذاری ملی داشته‌اند.

مضاف بر این می‌توان به اسناد بین‌المللی متعددی که بر این اصل صحه گذاشته‌اند استناد نمود: ماده ۶ کنوانسیون سازمان بین‌المللی کار در خصوص مردمان بومی و قبیله‌ای مصوب ۱۹۸۹ میلادی^{۱۰}، اشاره به اصل رضایت آگاهانه و آزادانه‌ی پیشین در زمینه‌ی جابه‌جایی مردمان بومی از سرزمین خود دارد. کمیته‌ی رفع تبعیض نژادی سازمان ملل متحد^{۱۱} از دولت‌های تحت پوشش کنوانسیون رفع تبعیض نژادی^{۱۲} می‌خواهد که مشارکت مؤثر مردمان بومی را در عرصه‌ی زندگی عمومی تضمین کنند؛ در این راستا هیچ‌گونه تصمیمی که مستقیماً به حقوق و منافع آنها مربوط می‌شود نباید بدون رضایت آگاهانه‌ی آنها اتخاذ گردد.

کنفرانس ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه^{۱۳} در سال ۱۹۹۲ میلادی، مردمان بومی را به عنوان بخش اصلی اجرای دستور کار ۱۴۲۱^{۱۴} قرار داده است. اعلامیه ریو در ماده ۲۲ صریحاً بیان می‌دارد که مردمان بومی و سایر جوامع محلی از نقشی حیاتی در مدیریت محیط زیست و توسعه برخوردارند. همچنین کمیته‌ی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد در گزارش کلمبیا در خصوص سرزمین‌های بومی، تأسف خود را نسبت به کاهش و اشغال سرزمین‌های بومی بدون رضایت مردمان بومی ابراز کرده است.

در اسناد بین‌المللی دیگری نیز به حقوق اقوام و مردمان بومی به کرات اشاره شده است. از

9. Free and Prior Informed Consent (FPIC).

10. The International Labour Organization, Convention No. 169, Concerning the Rights of Indigenous and Tribal Peoples, 1989.

11. UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination.

12. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

13. UN Conference on Environment and Development.

14. Agenda 21.

مهم‌ترین این اسناد الزام آور، می‌توان به «کنوانسیون تنوع زیستی»^{۱۵}، «معاهده‌ی ذخایر ژنتیک برای غذا و کشاورزی»^{۱۶} و «پروتکل ناگویا الحاقی به کنوانسیون تنوع زیستی در خصوص دسترسی و تسهیم عادلانه منافع ناشی از تنوع زیستی»^{۱۷} اشاره کرد. همچنین، اعلامیه‌ی ملل متحد در خصوص حقوق مردمان بومی^{۱۸} که بعد از بیش از ۲۲ سال مذاکره نهایتاً در سال ۲۰۰۷ به تصویب رسید، صراحتاً حق رضایت آزادانه و آگاهانه‌ی پیشین و تعهد دولت‌ها بر أخذ آن را در بسیاری از مقررات خود مورد تأکید قرار می‌دهد.

موارد مذکور نشان از آن دارد که حمایت از حقوق اقوام بومی به کرات مورد پذیرش جامعه‌ی بین‌المللی قرار گرفته است؛ حال آنکه موارد فراوان نقض آن امروزه یکی از مشکلات قابل توجه جوامع بومی است.

ب- سابقه‌ی علمی

حقوق اقوام بومی را می‌توان از جمله جدیدترین مباحث حقوق بین‌الملل به شمار آورد. این مفهوم نه تنها در ایران که در سطح جهانی نیز از قدمت چندانی برخوردار نیست. در کتاب‌های با موضوع حقوق بین‌الملل عمومی از اساس اشاره‌ای به مفهوم حقوق اقوام بومی نشده است. از این دسته کتاب‌ها به طور نمونه می‌توان از کتاب‌های زیر نام برد:

۱. اکهرست، مایکل، حقوق بین‌الملل نوین، ترجمه‌ی مهرداد سعیدی، دفتر خدمات حقوقی بین‌الملل، تهران، ۱۳۷۳.
۲. ضیایی بیگدلی، محمد رضا، حقوق بین‌الملل عمومی، گنج دانش، تهران، ۱۳۸۷.
۳. مقتدر، هوشنگ، حقوق بین‌الملل عمومی، وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۸۳.
۴. موسی زاده، رضا، کلیات حقوق بین‌الملل عمومی، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۶.
۵. میرعباسی، باقر، حقوق بین‌الملل عمومی، نشر دادگستر، تهران، ۱۳۸۵.
۶. والاس، ربکا، حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه‌ی محمد شریف، نشر نی، تهران، ۱۳۷۸.

15. The Convention on Biodiversity (CBD).

16. International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (PGR Treaty).

17. The Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity.

18. The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.

با جستجو در کتاب‌های با موضوع حقوق بشر نیز به مطالب مشخص و منسجمی در زمینه حقوق اقوام بومی برخورد نشد، اما در بخش کلیات و اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی، می‌توان به کتاب‌هایی از جمله کتاب «سید فاطمی، سید محمد، حق بشر در جهان معاصر، چاپ سوم، شهر دانش، تهران، ۱۳۹۰» اشاره کرد که در فصل ابتدایی و تبیین موضوع از آن بهره برده خواهد شد.

«زمانی، سید قاسم، امیرساعد وکیل و پوریا عسکری، نهادها و سازکارهای منطقه‌ای حمایت از حق بشر، شهر دانش، تهران، ۱۳۹۱» از منابع ارزشمند به ویژه در بخش مطالعه رویکردهای منطقه‌ای حقوق بشری است که در بخش مرتبط از آن استفاده خواهد شد.

اما در کنار این کتاب‌ها باید به کتاب‌هایی که به موضوع حقوق بین‌الملل محیط زیست اشاره کرد که تا اندازه‌ای به مفهوم توسعه‌ی پایدار پرداخته و از این رهگذر اشاره‌ای به حقوق اقوام بومی و مردمان محلی در چارچوب توسعه‌ی پایدار کرده‌اند. به عنوان نمونه در کتاب «مبانی حقوق بین‌الملل محیط زیست» به نگارش «لال کوروکولاسوریا»^{۱۹} و «نیکلاس رابینسون»^{۲۰} که توسط سید محمد مهدی حسینی ترجمه شده‌است (نشر میزان، تهران، ۱۳۹۰)؛ در فصل‌های مختلف کتاب به مباحث اقوام بومی اشاره شده است؛ از جمله در فصل سوم و در بیان مفاهیم و اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست (از صفحه‌ی ۹۵ تا ۱۳۰) و فصل پانزدهم کتاب (از صفحه‌ی ۴۸۹ تا ۵۴۲) که اختصاص به موضوع «تنوع زیستی» و کنوانسیون بسیار مهم تنوع زیستی دارد. با این حال لازم به اشاره است که موارد ذکر شده در این بخش‌ها بسیار مختصر و کوتاه است. در فصل بیست و دوم کتاب (از صفحه‌ی ۷۵۱ تا ۷۸۲) که به «حقوق بشر و محیط زیست» اختصاص دارد، علی‌رغم مطالب بسیار ارزنده و علمی آن، متأسفانه به نقش بارز اقوام بومی در حفاظت از محیط زیست و حقوق این اقوام بر محیط زندگی خود یکی از حقوق اساسی بشری، غفلت شده‌است. با این وجود باید خاطر نشان کرد که به مطالب ارزنده این کتاب در مباحث کلی پژوهش استناد و ارجاع خواهد شد.

در بررسی‌های متعدد در پایگاه اطلاعاتی پایان‌نامه‌های وزارت علوم، هیچ پایان‌نامه‌ای در مورد این مفهوم در هیچ کدام از شاخه‌های رشته‌ی حقوق به ثبت نرسیده بود.

19. Lal Kurukulasurya.

20. Nicholas A. Rabinson.